

УДК 341.645

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.3>

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Білодід С.І.,

студентка Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0006-0315-6627

e-mail: sfbeloded@gmail.com

Шульга В.О.,

доктор філософії,

асистентка кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-2482-849X

e-mail: vika.shulha@ukr.net

Білодід С.І., Шульга В.О. Роль Європейського суду з прав людини у формуванні міжнародних стандартів захисту прав людини.

У статті досліджується ключова роль Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у формуванні, розвитку та імплементації міжнародних стандартів захисту прав людини. Автором проаналізовано історію створення, організаційну структуру та правові засади функціонування ЄСПЛ, а також його юрисдикцію та компетенцію в контексті забезпечення ефективного механізму захисту прав і свобод людини на європейському континенті. Особливу увагу приділено взаємодії Суду з національними правовими системами та його впливу на трансформацію внутрішнього законодавства держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини.

У центрі аналізу – стандарти, які були сформовані Судом у ході його судової практики. Зокрема, розглянуто принцип пропорційності та справедливого балансу між правами особи та інтересами держави, тлумачення заборони дискримінації, підходи до захисту свободи вираження поглядів і права на приватне життя, а також застосування статті 3 Конвенції, яка гарантує заборону катувань і жорстокого поводження.

Окремий розділ статті присвячено питанням впливу рішень ЄСПЛ на національні правові системи, способам імплементації його рішень, включаючи аналіз практичних прикладів з різних країн. Розглянуто як позитивні приклади трансформації законодавства, так і типові проблеми, що виникають у процесі впровадження практики ЄСПЛ.

Також проаналізовано механізми співпраці ЄСПЛ з іншими міжнародними судовими інституціями, зокрема Міжнародним судом ООН, Судом Європейського Союзу та міжнародними кримінальними трибуналами. Окреслено загальні тенденції у розвитку міжнародного правозахисного права та підкреслено важливість системної взаємодії між різними міжнародними органами правосуддя для формування універсальних підходів до захисту прав людини.

У підсумку доводиться, що ЄСПЛ не лише тлумачить положення Конвенції, а й активно впливає на еволюцію міжнародного права, формуючи правові стандарти, що визнаються й застосовуються на глобальному рівні. Стаття буде корисною для науковців, юристів-практиків, студентів юридичних факультетів та всіх, хто цікавиться питаннями міжнародного права та захисту прав людини.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, права людини, Європейська конвенція, міжнародне право, дискримінація, свобода вираження, заборона катувань, імплементація, юрисдикція, міжнародні стандарти.

Beloded S.I., Shulga V.O. The role of the European Court of Human Rights in shaping international standards for the protection of human rights.

The article explores the key role of the European Court of Human Rights (ECHR) in the formation, development, and implementation of international standards for the protection of human rights. The author analyzes the history of the Court's establishment, its organizational structure, and the legal foundations of its functioning, as well as its jurisdiction and competence in the context of ensuring an effective mechanism for the protection of human rights and freedoms on the European continent. Particular attention is paid to the Court's interaction with national legal systems and its influence on the transformation of the domestic legislation of the member states of the European Convention on Human Rights.

At the center of the analysis are the standards developed by the Court through its case law. In particular, the article examines the principle of proportionality and the fair balance between individual rights and state interests, the interpretation of the prohibition of discrimination, approaches to the protection of freedom of expression and the right to private life, as well as the application of Article 3 of the Convention, which guarantees the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment.

A separate section of the article is devoted to the impact of ECHR judgments on national legal systems and methods of implementing its decisions, including the analysis of practical examples from various countries. Both positive examples of legislative transformation and typical problems arising during the implementation of ECHR case law are considered.

The article also analyzes the mechanisms of cooperation between the ECHR and other international judicial institutions, including the International Court of Justice, the Court of Justice of the European Union, and international criminal tribunals. It outlines general trends in the development of international human rights law and emphasizes the importance of systemic interaction between different international justice bodies for shaping universal approaches to human rights protection.

In conclusion, it is argued that the ECHR not only interprets the provisions of the Convention but also actively influences the evolution of international law by forming legal standards that are recognized and applied at the global level. This article will be useful for scholars, practicing lawyers, law students, and anyone interested in international law and human rights protection.

Key words: European Court of Human Rights, human rights, European Convention, international law, discrimination, freedom of expression, prohibition of torture, implementation, jurisdiction, international standards.

Актуальність обраної теми зумовлена зростаючою значущістю прав людини на міжнародній арені та необхідністю забезпечення їх ефективного захисту на міжнародному рівні. ЄСПЛ є одним із ключових органів, який не лише здійснює захист прав і свобод людини, а й формує правозастосовну практику, що має значний вплив на національні правові системи держав-членів Ради Європи. Його рішення мають обов'язковий характер і стають прецедентами, які визнаються стандартами захисту прав людини. В умовах глобалізації та зростання кількості міждержавних і індивідуальних скарг з боку громадян, діяльність ЄСПЛ набуває ще більшого значення.

Хоча, на перший погляд, системи захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях виглядають як самостійні утворення, насправді вони тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюючі. Вони не є самодостатніми чи ізольованими, а натомість формують єдину, цілісну структуру захисту прав людини. У ситуаціях, коли національні механізми виявляються неспроможними ефективно захистити або поновити порушені права, на допомогу приходять міжнародні інструменти. Водночас, останні рідко здатні діяти незалежно, особливо на етапі реалізації рішень, що вимагає підтримку та участь національних органів. Важливо підкреслити, що міжнародні механізми не замінюють внутрішньодержавні, а працюють із ними в тісному взаємозв'язку, забезпечуючи підсилення ефективності захисту прав людини.

Особливу увагу слід приділити тому, як прецедентне право ЄСПЛ впливає на розробку міжнародних механізмів захисту прав людини, і як ця практика сприяє розвитку міжнародної правозахисної юриспруденції. Суд не лише тлумачить Європейську конвенцію з прав людини, а й адаптує її положення до нових соціально-політичних реалій, що робить його діяльність динамічною та інноваційною. В умовах збройних конфліктів, міграційних криз і нових викликів, таких як цифрові права та захист персональних даних, роль ЄСПЛ у розробці універсальних стандартів набуває особливої ваги.

Таким чином, вивчення діяльності Європейського суду з прав людини дозволяє глибше зрозуміти процеси становлення та розвитку міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Постановка проблеми. Європейський суд з прав людини вже понад півстоліття відіграє важливу роль у становленні та розвитку європейського механізму захисту прав людини. Його практика не обмежується лише вирішенням індивідуальних справ, а має глибокий вплив на національні правові системи держав-учасниць Ради Європи. Рішення Суду нерідко зумовлюють зміни в національному законодавстві, судовій практиці та адміністративній політиці країн, які є сторонами Європейської конвенції з прав людини.

Однак, не всі держави однаково ефективно імплементують рішення ЄСПЛ у своє законодавство. Це породжує низку проблем, пов'язаних із правовою визначеністю, виконанням міжнародних зобов'язань та забезпеченням справедливості на національному рівні. Деякі країни стикаються з труднощами адаптації національного права до стандартів, встановлених у рішеннях Суду, зокрема через політичні, економічні або інституційні фактори.

Європейська система захисту прав людини вважається однією з найпотужніших і найкраще структурованих серед регіональних механізмів у цій сфері. Як підкреслює Я. Мартинюк, вона включає два ключові компоненти: міжнародно-правові документи та інституції, що відповідають за реалізацію та моніторинг дотримання прав людини [1, с. 296]. До цього обґрунтованого висновку слід додати ще один важливий елемент – юридичні механізми, які базуються на відповідних міжнародно-правових нормах і втілюються через діяльність європейських міжнародних організацій, забезпечуючи практичну реалізацію правозахисних стандартів у межах регіону.

У цьому контексті актуальним є дослідження питання гармонізації міжнародного права прав людини на основі юриспруденції ЄСПЛ. Суд відіграє унікальну роль у створенні єдиної правової доктрини, яка поступово виходить за межі європейського континенту й впливає на глобальні стандарти захисту прав людини. Проте ця гармонізація стикається з викликами, пов'язаними із збереженням правової ідентичності кожної країни.

Отже, існує потреба в глибокому науковому аналізі ролі Європейського суду з прав людини як механізму формування міжнародних стандартів прав людини, вивченні бар'єрів на шляху імплементації його рішень, а також розробці пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування цього механізму в умовах сучасних викликів.

Метою дослідження є всебічне аналізування ролі Європейського суду з прав людини у процесі формування та розвитку міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема через вивчення впливу його рішень на національні правові системи держав-учасниць Ради Європи, оцінку ефективності механізмів імплементації цих рішень у національне законодавство та визначення потенціалу юриспруденції Суду в контексті гармонізації міжнародного права прав людини.

Стан опрацювання проблематики. Науковим дослідженням ролі Європейського суду з прав людини у формуванні міжнародних стандартів захисту прав людини займалися такі науковці, як Т.Г. Андрусак, Н.Є. Блажівська, В.В. Боняк, Ю.А. Ведерніков, Т.А. Грабович, А.В. Денисова, А.М. Левенець, В.П. Паліюк, В.С. Сірко, О.В. Трояновський, С.Я. Фурса та ін. Утім питання щодо визначення ролі Європейського суду з прав людини у формуванні міжнародних стандартів захисту прав людини залишається недостатньою мірою дослідженими, що актуалізує тему даної наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Європейський суд з прав людини був створений як механізм реалізації та захисту прав, закріплених у Європейській конвенції з прав людини 1950 року (надалі – ЄКПЛ). Його діяльність офіційно розпочалася у 1959 році, але ЄСПЛ зазнав суттєвих інституційних змін після прийняття Протоколу № 11 до Конвенції, що набрав чинності в 1998 році, забезпечивши тим самим постійну діяльність Суду та розширену юрисдикцію щодо індивідуальних скарг. З цього часу ЄСПЛ став постійно діючим судовим органом із правом приймати індивідуальні скарги фізичних осіб, що стало етапом у розвитку міжнародного механізму захисту прав людини.

Правовою основою діяльності Суду є сама Конвенція, її протоколи та Регламент Суду, що визначає внутрішні процедури розгляду справ. Варто зазначити, що ЄСПЛ є не лише інтерпретатором положень Конвенції, а й активним суб'єктом у формуванні нових стандартів прав людини, адаптованих до викликів часу.

Європейський суд з прав людини має юрисдикцію розглядати скарги щодо порушень прав, гарантованих Конвенцією та її протоколами. Компетенція Суду поширюється як на індивідуальні,

так і на міждержавні заяви. Індивідуальні особи можуть звертатися до ЄСПЛ лише після вичерпання всіх національних засобів захисту, що підкреслює допоміжний характер цього механізму. Держава зобов'язана забезпечити належне виконання рішень Європейського суду з прав людини, оскільки право громадян на судовий захист, у тому числі через інституції наднаціональної юрисдикції відповідно до положень Конвенції, є гарантованим і вимагає від держави максимального залучення для його реалізації [2, с. 229].

Деякі правові джерела підкреслюють, що створення Європейського суду з прав людини було зумовлене необхідністю реагування на глобальні виклики, зокрема для недопущення повторення жахів Другої світової війни, а також як інституційна протидія тиранії та репресіям [3, с. 769]. Одним із ключових інструментів для досягнення цієї мети є стаття 33 Конвенції, яка надає право будь-якій Високій Договірній Стороні передати на розгляд Суду справу щодо можливого порушення положень Конвенції або її Протоколів іншою Стороною [4]. Таким чином, розгляд міждержавних справ у ЄСПЛ виступає важливим правовим засобом мирного вирішення міжнародних спорів.

Юрисдикція Суду є обов'язковою для всіх держав, які є учасниками ЄКПЛ. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання державами-відповідачами відповідно до статті 46 Конвенції. Крім того, юрисдикція Суду характеризується еволюційним підходом: вона розширюється через тлумачення положень Конвенції у світлі сучасних умов. Саме такий підхід – т.зв. «живий інструмент» – дозволяє ЄСПЛ адекватно реагувати на нові проблеми прав людини, зокрема в умовах цифровізації, тероризму, міграційної кризи тощо.

ЄСПЛ не є вищою інстанцією щодо національних судів, однак його рішення мають безпосередній вплив на формування внутрішньої правозастосовної практики держав-учасниць. Застосування прецедентного права ЄСПЛ стало частиною національної правової доктрини в більшості країн Європи, а національні суди все частіше посиляються на його рішення як на авторитетне джерело тлумачення правових норм.

Суд також відіграє консультативну роль – через механізм попередніх консультацій (протокол № 16), згідно з яким найвищі національні суди можуть звертатися до ЄСПЛ з проханням про тлумачення Конвенції. Цей механізм сприяє уніфікації підходів до розуміння стандартів прав людини і забезпечує більш тісну співпрацю між національними та міжнародними судами, а також сприяє гармонізації інтерпретацій Конвенції та підвищенню правової визначеності в національних системах.

Одним із наріжних каменів практики ЄСПЛ є принцип пропорційності, який вимагає встановлення розумного балансу між інтересами особи та інтересами суспільства. Цей принцип дозволяє Суду оцінювати втручання держав у реалізацію прав, гарантованих Конвенцією, з точки зору їхньої обґрунтованості, необхідності та адекватності.

Застосування цього принципу чітко простежується у справах, що стосуються обмежень свободи вираження поглядів, права на приватне життя, свободи зібрань, права власності тощо. Наприклад, у справі *Handyside v. United Kingdom* Суд наголосив, що свобода вираження поглядів включає право на ідеї, які «ображають, шокують або турбують», і лише у виключних випадках можливе її обмеження, що повинно бути «необхідним у демократичному суспільстві» [5].

Згідно зі статтею 14 ЄКПЛ, забороняється дискримінація у реалізації прав і свобод, закріплених у Конвенції. Юриспруденція ЄСПЛ сформувала гнучкий і водночас системний підхід до розуміння дискримінації, розрізняючи пряму, непряму та структурну дискримінацію [6].

У справі *D.H. and Others v. the Czech Republic* Суд визнав, що практика розміщення ромських дітей у спеціалізованих школах мала дискримінаційний ефект, навіть якщо формально закон не мав дискримінаційного характеру. Таким чином, ЄСПЛ підкреслює, що рівність не означає однакове ставлення, а вимагає врахування реального контексту та вразливості певних груп. ЄСПЛ є ключовим органом у системі захисту прав людини, що діє на основі чітко визначеної компетенції та взаємодіє з національними юрисдикціями. Подальші дослідження можуть зосередитися на ефективності цього діалогу в умовах нових викликів.

ЄСПЛ відіграє центральну роль у формуванні стандартів щодо свободи вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Його практика підкреслює важливість вільного обміну ідеями в демократичному суспільстві, особливо у випадках, коли йдеться про журналістську діяльність чи політичну критику.

У справі *Axel Springer AG v. Germany* Суд підтвердив право преси на публікацію інформації, що має суспільний інтерес, навіть якщо це пов'язано з вторгненням у приватне життя публічних

осіб. Таким чином, ЄСПЛ закріпив стандарт балансу між свободою вираження та правом на приватність (ст. 8), залежно від контексту і характеру поширеної інформації.

Згідно зі статтею 3 ЄКПЛ, «ніхто не може бути підданий катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню». Це одне з небагатьох прав, що має абсолютний характер і не допускає жодних обмежень навіть в умовах надзвичайного стану.

ЄСПЛ виробив детальні критерії щодо визнання певного поводження як такого, що суперечить статті 3. У справі *Selmouni v. France* Суд наголосив, що навіть незначні тілесні ушкодження, якщо вони були спрямовані на приниження гідності особи, можуть кваліфікуватися як катування. Суд також неодноразово вказував на обов'язок держав ефективно розслідувати скарги на жорстоке поводження, що є важливим стандартом у сфері кримінальної юстиції.

Однією з ключових характеристик рішень Європейського суду з прав людини є їх обов'язковість для держав, які програли справу. Відповідно до статті 46 Європейської конвенції з прав людини, держави зобов'язані виконати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, стороною якої вони були. Виконання рішення включає як індивідуальні, так і загальні заходи. Індивідуальні заходи передбачають відшкодування збитків, скасування або перегляд судових рішень, що порушили права заявника. Загальні заходи мають на меті усунення системних проблем, які спричинили порушення, і часто включають зміни до законодавства чи адміністративної практики. Прецедентна практика ЄСПЛ формує сучасні стандарти у сфері прав людини, забезпечуючи баланс між свободами і безпекою. Перспективним є аналіз еволюції цих стандартів у контексті цифрових технологій і новітніх форм дискримінації.

У багатьох державах, зокрема у Німеччині, Італії, Франції та Україні, рішення ЄСПЛ визнаються джерелом права або, принаймні, мають значну силу у формуванні судової практики. В Україні, відповідно до статті 17 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», практика Суду є джерелом права, що вимагає її урахування під час розгляду справ національними судами.

Позитивні приклади імплементації рішень ЄСПЛ спостерігалися у багатьох країнах, наприклад, у країнах, таких як Німеччина та Італія, де рішення ЄСПЛ призвели до важливих змін у законодавстві. Після рішення у справі *Hirst v. the United Kingdom* (2005), у якій Суд визнав загальну заборону голосування для ув'язнених як порушення Конвенції, у Великій Британії розпочалися дискусії щодо зміни виборчого законодавства. Сам факт серйозної політичної дискусії підкреслює авторитет Суду [7].

Іншим прикладом є справа *Opuz v. Turkey* (2009), яка стала поштовхом до реформування турецької системи захисту жінок від домашнього насильства. Після рішення ЄСПЛ Туреччина внесла зміни до кримінального законодавства, розширила повноваження поліції у справах про насильство в сім'ї та створила додаткові програми підтримки для жертв [8].

У справі *Volkov v. Ukraine* (2013) Суд визнав звільнення судді Верховного Суду України порушенням Конвенції. Це рішення мало значний вплив на реформу судової влади в Україні та поставило питання про необхідність прозорих та об'єктивних процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [9].

Незважаючи на обов'язковість рішень ЄСПЛ, їх імплементація стикається з низкою труднощів. Найпоширенішими проблемами є:

1. Політичний опір: у деяких державах рішення Суду розглядаються як втручання у внутрішні справи.

2. Інституційна неспроможність: недостатність ресурсів, політичної волі або професійної підготовки національних органів перешкоджає належному виконанню рішень.

3. Правова неузгодженість: деякі положення національного законодавства суперечать положенням Конвенції, але змінити їх складно через законодавчі процедури або опір у суспільстві.

Таким чином, хоча вплив ЄСПЛ на внутрішнє право є незаперечним, повноцінна реалізація його рішень вимагає комплексного підходу, що включає як правову, так і політичну волю. Рішення ЄСПЛ істотно впливають на національні правові системи, спричиняючи законодавчі та інституційні зміни. Доцільним є подальше вивчення механізмів підвищення ефективності виконання цих рішень.

Міжнародний суд ООН і Європейський суд з прав людини діють у різних сферах юрисдикції, проте їх діяльність іноді перетинається. Міжнародний суд ООН розглядає міждержавні спори та надає консультативні висновки, зокрема з питань міжнародного права прав людини. При цьому ЄСПЛ часто враховує положення загального міжнародного права у своїй практиці.

Хоча прямої ієрархії між цими судами не існує, у деяких випадках вони розглядають схожі питання. Наприклад, у справах, пов'язаних з міжнародним гуманітарним правом чи збройними конфліктами, юриспруденція обох інституцій може бути взаємодоповнюючою.

Співпраця між ЄСПЛ і Судом Європейського Союзу (ЄСЄ) є надзвичайно важливою з огляду на спільну мету – забезпечення ефективного захисту прав людини на європейському просторі. Попри те, що Європейський Союз ще не приєднався до ЄКПЛ, обидва суди прагнуть до координації підходів.

У практиці обох інституцій простежується тенденція до взаємного врахування рішень. Наприклад, у справі *Kadi v. Council of the European Union* ЄСЄ визнав, що навіть заходи Ради Безпеки ООН мають відповідати стандартам захисту основних прав. У свою чергу, ЄСПЛ у рішенні *Bosphorus v. Ireland* визнав, що дії держави-члена ЄС, які виконують зобов'язання в рамках права ЄС, можуть вважатися такими, що відповідають Конвенції, якщо система права ЄС забезпечує «еквівалентний рівень захисту».

Така взаємодія дозволяє уникати правового дуалізму та сприяє гармонізації європейського права в частині прав людини.

Європейський суд з прав людини також у своїй діяльності взаємодіє з міжнародними кримінальними трибуналами, зокрема з Міжнародним кримінальним судом (МКС) та колишніми трибуналами, як-от Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ).

Ці інституції мають різні мандати: ЄСПЛ захищає індивідуальні права у мирний час, тоді як трибунали займаються переслідуванням осіб за воєнні злочини, геноцид і злочини проти людяності. Проте у випадках, пов'язаних із порушеннями прав людини під час збройних конфліктів, Суд посилається на норми міжнародного гуманітарного права, застосовувані трибуналами.

Крім того, юриспруденція ЄСПЛ часто стає орієнтиром для міжнародних трибуналів у питаннях належного судового процесу, заборони катувань, умов тримання під вартою тощо.

Рішення Європейського суду з прав людини мають глибокий вплив на правові системи держав, формуючи не лише внутрішні стандарти прав людини, а й сприяючи правовому діалогу на міжнародному рівні. Завдяки взаємодії з іншими міжнародними інституціями ЄСПЛ виконує роль містка між європейською та глобальною системами захисту прав людини.

Висновки. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є ключовим інституційним механізмом у процесі формування, закріплення та розвитку міжнародних стандартів захисту прав людини. Його юрисдикція, заснована на положеннях Європейської конвенції з прав людини, забезпечує уніфіковане тлумачення фундаментальних прав і свобод, а також слугує джерелом правових орієнтирів для національних судових органів держав-учасниць.

Рішення ЄСПЛ значною мірою впливають на правові системи країн-членів Ради Європи, змушуючи держави адаптувати національне законодавство до вимог Конвенції. У процесі формування стандартів особливої уваги заслуговують такі принципи, як пропорційність, недискримінація, повага до приватного і сімейного життя, заборона катувань та забезпечення справедливого судового розгляду. Аналіз практики Суду засвідчує, що з часом відбувається послідовне поглиблення змісту прав людини, адаптація норм до нових соціальних викликів, а також посилення міжсистемної співпраці із Судом ЄС, Міжнародним судом ООН та іншими міжнародними інституціями.

Серед основних тенденцій розвитку міжнародних стандартів можна виокремити:

- розширення тлумачення прав людини з урахуванням контексту змін у суспільстві;
- інтеграцію практики ЄСПЛ у внутрішнє право держав;
- зростання значення прецедентного права у сфері прав людини;
- посилення міжсудової взаємодії на глобальному рівні.

У цьому контексті рекомендовано посилити зобов'язання держав щодо належного та своєчасного виконання рішень ЄСПЛ, забезпечити ефективну адаптацію судової практики на національному рівні, а також підвищити рівень обізнаності суддів, адвокатів і законодавців щодо стандартів, сформованих Судом. Доцільно запроваджувати механізми моніторингу імплементації практики ЄСПЛ та сприяти розвитку національних доктрин, узгоджених із європейськими цінностями.

Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблений аналіз трансформації окремих правових стандартів під впливом цифровізації, нових загроз безпеці та міграційної політики, а також вивчення ролі ЄСПЛ у контексті захисту прав людини під час воєнних конфліктів і надзвичайних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартинюк Я. Значення європейської системи захисту прав людини для українського суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 292–298.
2. Блажівська Н. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 226–230.
3. Merris Amos The Value of the European Court of Human Rights to the United Kingdom. *The European Journal of International Law*. Volume 28, Issue 3, August 2017. P. 763–785. URL: <https://doi.org/10.1093/ejil/chx044>.
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Handyside v. the United Kingdom, no. 5493/72, judgment of 7 December 1976. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57499%22%5D%7D>.
6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.
7. Hirst v. the United Kingdom (No. 2), Application no. 74025/01, Judgment of 6 October 2005. HUDOC – Європейський суд з прав людини. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70442>.
8. Opuz v. Turkey, Application no. 33401/02, Judgment of 9 June 2009. HUDOC – Європейський суд з прав людини. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945>.
9. Oleksandr Volkov v. Ukraine, Application no. 21722/11, Judgment of 9 January 2013. HUDOC – Європейський суд з прав людини. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>.